

NO DEIXAR-SE EMPORTAR PER L'IMMEDIAT DE MANERA TUMULTUOSA...

Jaume Pòrtulas

Penso que aquesta és una oportunitat excel·lent per a reflexionar en veu alta (i en termes autocrítics) a propòsit del passat, el present i l'esdevenidor (si és que en tenen, que jo crec que sí) de les *litterae humaniores*, les humanitats clàssiques; i tinc en compte, per dir-ho, no només l'efemèrides que celebrem tots, sinó, molt en particular, els mals tràngols que estan passant els nostres estudis, a l'ensenyament secundari sobretot. ¿No és precisament quan les coses van mal dades que convé més que mai de fer una autocrítica severa? Per tant, no em desagradaria gens de convertir aquests mots en una mena d'invectiva contra un cert neoclassicisme de cartró pedra, contra allò que s'ha anomenat, amb exactitud, la *fal·sa retòrica de l'humanisme*.

Però abans d'això, potser convé de recordar que no és pas tampoc la primera vegada que una hipotètica *Philologia perennis* es troba acarada a una revisió molt agra i dràstica dels seus postulats. Gairebé tothom de l'ofici sap, més o menys, que, a començaments del segle XIX, la vella escola de *filòlegs purs* de Leipzig, representada per G. Hermann, es veié qüestionada pels vents d'innovació revolucionària que bufaven des de Bonn; però d'aquell enfrontament duríssim en va néixer —gràcies, sobretot, a A. Böeckh i els seus col·laboradors immediats— una novella *Altertumswissenschaft*, filla infidel de les antigues *Humaniora*, que senyorejà indiscutida les Facultats de Lletres, almenys fins a la mort del gran Wilamowitz, el 1931. Per tant, potser no hauríem d'excloure, almenys d'entrada, que en aquest terreny que, ara com ara, ens veiem, tan a contracor, obligats a cedir, hi puguin prosperar algun dia, si tots plegats anem una mica llestos, unes noves i novíssimes humanitats. Al cap i a la fi, Eduard Valentí, una figura que de cap manera no hauria volgut deixar d'evocar, ni que fos de manera molt breu, en una avinentesa com aquesta d'avui, ja va dir una vegada (en una conferència a Ripoll, el 1968; recollida a *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Barcelona 1973, p. 15-54): «...al nostre país, com a qualsevol altre, la invocació als clàssics ha servit per a fer valer actituds molt oposades, i la millor il·lustració d'aquest fet ens la dóna ja el Romanticisme [...] Si la tradició antiga pot fer néixer semblants esperances és perquè, més que un cos unitari de doctrina i de formes, és un repertori infinitament ric i variat, i més que una tradició homogènia és un complex de tradicions sovint contradictòries...»

Però m'havia compromès a ésser autocrític; i una bona manera d'entrar en matèria pot consistir a demanar-se no per les causes de la nostra davallada i esfondrada actuals, sinó per les raons *històriques* de l'estatut privilegiat de què havien gaudit tradicionalment les clàssiques, en un pretèrit que ara mateix pot semblar remot, però que, tot ben comptat i debatut, és recentíssim. No fa gaires anys, un hellenista anglès, que volia analitzar els motius del famós cop de porta amb què Friedrich Nietzsche es va acomiadar brutalment de la seva professió *oficial*, sintetitzava així les raons de l'estrany complex de supe-

rioritat comú a quasi tots els filòlegs clàssics del segle passat: «... due to the ignorance of the rest of antiquity; to false idealisation of the humanity of the Greeks, who were really less humane than Indian or Chinese; to the arrogance of schoolmasters; to the tradition of admiration of the Greeks inherited from Rome; to the belief that where men have so long dug there must be gold...» (vegeu H. Lloyd-Jones, *Blood for the Ghosts. Classical Influences in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Londres 1982). Tot plegat, em sembla, es deixa resumir en la convicció (que possiblement és certa, però que hom no argumenta gairebé mai), en el sentit que aquests estudis tenen un valor formatiu, «clarificador i jerarquitzador», eminents.

D'aquest empantanegament, com ens en podríem sortir? Deixeu-me apuntar unes quantes mesures que trobo higièniques, amb l'esperança que no siguin remeis de cavall. Caldria bandejar d'una bona vegada el tòpic, tan suat, d'«una noble simplicitat i una serena grandesa»; habitualment no significa altra cosa que rigidesa i manca de vida. Hauríem de deixar de contemplar els grecs com un poble solar, feliç, naïf i radiant... Les temptatives de percaçar entre els antics ànimes nobles, mesura divina, l'*aurea mediocritas* i perfeccions d'aquesta mena ens haurien de produir mal d'estómac. En general, convindria malfiar-se de les aproximacions excessivament esteticitzants: tothom hauria de saber que l'instint de bellesa és una cosa extraordinàriament fluctuant i que molta gent, perfectament intel·ligent i honesta, pot ésser daltònica davant de certes valoracions estètiques del món antic. En canvi, em faria fort en la constatació que la literatura antiga, des d'un punt de vista *artesanal, tècnic*, resulta sovint tan ajustada, tan precisa (i això val igualment per a la millor poesia com per a un Tucídides, un Tàcit... o un Amià Marcel·lí) que sospitem que ens mostra l'home antic amb força més acuitat, i d'una manera molt més oberta, que, per a l'home modern, una part no pas insignificant de la literatura moderna.

Pel que fa als grecs arcaics, en tot cas, moltes de les seves institucions de tota mena semblen manta vegada constituir per a ells, com si diguéssim, vàlvules de seguretat: com si maldessin per protegir-se ells mateixos de llur pròpia natura, potencialment explosiva, i que massa sovint trobava desfogament en l'insaciable esperit *agonal*: inacabables querelles intestines, hostilitats implacables entre les *poiesis*... Sigui com sigui, els antics (i torno a pensar sobretot en els grecs arcaics, que m'ha vagat de freqüentar més) són infinitament més remots de nosaltres del que sovint ens abelleix de pensar. La cosa decisiva (però, lògicament, la més difícil), quan es vol penetrar en la vida dels antics, deu ésser de sentir-ne amb prou intensitat la *llunyania*. Res no sabria substituir una noció tan ajustada com sigui possible de la distància sense remei que ens separa del món antic; però això vol dir, per força, que no podem mai parar de preguntar-nos què diables significa, aquest Món Antic, per a l'home modern —si és que en realitat encara significa (enteneu: encara volem que signifiqui) alguna cosa.

I en aquest punt torno a Nietzsche: ésser significa també «no deixar-se emportar per l'immediat de manera tumultuosa». La crítica radical de la modernitat, tanmateix *ja no és* de cap manera, contra el que el pensador alemany va predicar tant de temps, una feina encomanada als filòlegs; allò que sí hem de fer és aprofitar-nos-en. Ens permetrà, per exemple, de desempallegar-nos d'unes quantes idees rebudes particularment detestables; que el classicisme ja no sigui considerat per ningú com una transmissió *ne varietur* de lleis de vàlua intemporal, alterades només de tant en tant per algun forassenyat extravagant; també ens podrem alliberar finalment d'aquest ofici intolerable de donar suport a paradigmes esdevinguts obsolets. En contrapartida, i si som prou receptius per a les immenses distàncies històriques de què abans parlàvem, i a la coloració irreductiblement singular de cada període, potser podrem assolir el guany d'una comprensió menys imperfecta, menys barroera, del present.

Potser val la pena que miri de definir, d'una bona vegada, el que em sembla, de debò, irrenunciable. Si un sistema educatiu qualsevol (almenys en un país de cultura occidental, que és l'única que, mínimament, conec) no vol deixar-se desnaturalitzar i, per dir-ho d'una vegada, envilir-se escandalosament, li cal reservar un espai més que honorable per a *dues* coses:

1) Un coneixement no del tot superficial —ni tampoc estrictament instrumental— de la llengua, de les llengües.

2) Una certa sensibilitat envers la dimensió diacrònica, històrica, de la mateixa cultura. M'afanyo a precisar que això no implica pronunciar-se de manera concreta i en detall sobre la quantitat d'hores i altres requisits que el llatí i el grec hagin de tenir en l'ensenyament; però només una mala fe barroera podria insinuar que, en un terreny com en l'altre, les clàssiques no hi tenen res d'important a dir.

I acabo, perquè arribats en aquest punt, em fa por que alguns, potser bastants, dels meus auditors/lectors tinguin ganes de fer-me el retret d'haver-me mantingut (aquest és un dels defectes més típics dels universitaris) en un nivell massa vague i genèric. Per això mateix vull acabar subratllant que, per a mi, la cosa més important en aquest debat és que hom no ens escamotegi un problema de Política Cultural, amb majúscules, fins a deixatar-nos-el en una qüestió corporativa —perfectament respectable com a tal, no cal ni dir-ho!— de *status* i drets adquirits. Em fa por que la majoria de polítics i administradors, potser sense acabar d'adonar-se'n, vulguin portar la discussió a aquest terreny; i de fet és natural, perquè *ells* s'hi senten probablement més còmodes. Però no ens hauríem de deixar ensarronar. La *nostra*, d'obligació, per poc responsables que siguem, és no prestar-nos a aquest joc i continuar parlant en el nivell que pertoca: el d'aquelles exigències —i autoexigències!— que són irreductibles, perquè contribueixen a configurar, de manera probablement decisiva, la cultura del país.